

ETNOGRAFSKI MUZEJI V EVROPI REGIJ. O IDENTITETI ETNOLOŠKIH MUZEJEV V SLOVENIJI

Irena Keršič

282

Tako kot pri drugih evropskih narodih, so bili tudi pri nas pobudniki in prvi raziskovalci etnoloških tem po večini filologi. Prvi, ki je pri Slovencih prekinil z romantično smerjo, je bil Matija Murko,¹ ki je leta 1886 ob poročilu o praški narodopisni razstavi objavil tudi *Nauke za Slovence*, ki jih imamo za prvi slovenski narodopisni program.²

Skoraj 100 let mineva od takrat, ko je bila leta 1895 v Pragi velika Narodopisna razstava Češkoslovska.³ Nekatere države v Evropi so tisti čas že imele samostojne etnografske muzeje, druge so imele le narodopisne zbirke v okviru kompleksnih muzejev. Za veliko evropskih držav, zlasti držav srednje Evrope, pa je praška narodopisna razstava ob koncu 19. stoletja pomenila vzpodbudo in začetek sistematičnega zbiranja tudi materialnega gradiva za bodoče etnografske muzeje.⁴ Tako tudi na Slovenskem. Takrat smo Slovenci dobili konkretno spodbudo za ustanovitev narodopisnega slovenskega muzeja, »ki bi predstavljal ves naš narod, kakršen je sedaj, in po možnosti tudi kakršen je bil.«⁵

Čeprav so se z materialno kulturo ukvarjali že tudi Murkovi predhodniki, lahko rečemo, da je šele on pri nas začel opozarjati nanjo, predvsem z zornega kota bodočih narodopisnih razstavnih potreb.⁶ Vendar je moralo preteči še sedemintrideset let, da smo leta 1923 Slovenci dobili samostojni etnografski muzej, ki je izšel iz Deželnega muzeja za Kranjsko. V slednjem so sicer že obstajale narodopisne zbirke, ki pa so bile zelo skromne.

Etnografski muzej je še po osamosvojitvi nadaljeval regionalno usmerjenost, muzejsko delo je bilo še nadalje razširjeno le na del Slovenije, na Kranjsko, po tematski plati pa so prevladovali predmeti tekstila oziroma noš in ljudske umetnosti.⁷ Pri muzejskem zbiranju predmetov je bila v praksi močno prisotna estetska komponenta.

1 Matija Murko je bil slavist in germanist, profesor na univerzi v Gradcu in v Pragi ter raziskovalec ljudske kulture.

2 Niko Kuret, 75-letnica prvega slovenskega narodopisnega programa. *Traditiones* 1, 1972, str. 19.

3 Matija Murko, Narodopisna razstava češkoslovska, *Letopis Slovenske matice* za leto 1896, str. 75-137.

4 Vse do konca 19. stoletja je bilo zbiranje materialne kulture dokaj redko.

5 Matija Murko, *Izbrano delo*, Ljubljana 1962, str. 220.

6 Slavko Kremenšek, *Etnološki razgledi in dileme* 1, Ljubljana 1983, str. 62.

7 Primerjaj: Boris Orel, *Etnografski muzej v Ljubljani, njega delo, problemi in naloge*. Slovenski etnograf I (1948), str. 107.

V prvih desetletjih delovanja etnografskega muzeja so zbirali in razstavljali gradivo iz kmečkega življenja predindustrijske družbe, ki je bilo pojmovano kot konstanta.

Leta 1944 smo Slovenci dobili prvo etnološko sintezo Narodopisje Slovencev,⁸ ki jo lahko označimo kot nostalgičen pogled »v vrednote, ki jih ustvarja ljudstvo«⁹. Vendar ta sinteza v muzejsko-predstavitvene namene ni bila izrabljena.

Po drugi svetovni vojni je bilo potrebno spremeniti zasnovo predvojnega narodopisja. Ne smemo prezreti, da je bil družbeni kontekst, v katerem so delovali in se razvijali etnografski muzeji (tako osrednji v Ljubljani kot tudi etnografski oddelki v kompleksnih pokrajinskih muzejih po Sloveniji) takrat neprijateljsko nastrojen prav proti kmetstvu, tistemu socialnemu sloju, katerega je muzejska dejavnost postavljala v središče svojega interesa. Kmečka kultura je postala sinonim zastarelosti in nazadnjaštva.

V povojnem obdobju sta bili »etnografija in folklor«¹⁰ definirani kot veda, »ki zbira in proučuje raznovrstno gradivo iz slovenskega ljudskega življenja, ... (kot) znanost o kulturnih tvorbah našega ljudstva in o njih zakonih razvoja.«¹⁰ Ljudska kultura je bila v muzeju predstavljena razvojno: od gospodarskih osnov k ostalim oblikam ljudskega življenja. Prikazane so bile tri skupine:

1. slovenska kmečka hiša, njeno gospodarstvo, gospodinjstvo ter obrt,
2. slovenska ljudska noša,
3. slovenska ljudska umetnost in običaji.¹¹

Etnologija v tem času ni imela prave teoretične osnove; ni imela izdelane ustrezne metodologije, sredstva so ji bila skopo odmerjena, primanjkovalo je kadrov, prostorsko je bil muzej zelo omejen, podedovane zbirke so bile pomanjkljive za prikaz ljudske kulture celotne Slovenije.¹² Razstave so odsevale rekonstrukcijo podobe ljudsko kulturnih sestavin. Povezave med posameznimi sestavinami ni bilo.

Nasploh je bila etnologija takrat proklamirana kot skupek nazadnjaških idej, kot neustrezen izraz socialistične kulture. Kot v mnogih ideologijah in gibanjih v preteklosti je bilo tudi v socialistični ideologiji moč zaznati želje, da bi sistem uvedel nove običaje in svoje nove simbole s tem, da je preziral simbole in običaje predhodnega zgodovinskega obdobja.¹³ Tako so bili do nedavnega iz razstav v etnografskem muzeju izločeni predmeti, ki so bili poslikani s krščansko motiviko in dolga leta po vojni se v muzeju niso prikazovali običaji, ki so ožje povezani s cerkvenim koledarjem. Tudi nasploh je bil v družbi v tem obdobju prisoten odpor proti tradiciji.

Etnografski muzej se je torej v tem času predstavil javnosti z dediščino, ki je bila na novo sistematično urejena in delno dopolnjena in je delovala oddaljeno in nadčasovno. Ker pa nekatere kulturne sestavine v posameznih pokrajinah niso bile preučene, je bilo potrebno zamujeno čimprej nadoknaditi, ker je bila »vas na pragu preobrazbe.«¹⁴ Potrebno

⁸ Rajko Ložar, Narodopisje Slovencev I, Ljubljana 1944.

⁹ Primerjaj: Ingrid Slavec, Težnje v povojni slovenski etnologiji, Zbornik 1. kongresa jugoslovanskih etnologov in folkloristov 1, Rogaška Slatina 1983, str. 148.

¹⁰ Boris Orel, n.d., Slovenski etnograf I, Ljubljana 1948, str. 6.

¹¹ Prav tam, str. 116.

¹² Primerjaj: Irena Keršič, Pota in razpotja Slovenskega etnografskega muzeja, Zbornik 1. kongresa jugoslovanskih etnologov in folkloristov 2, Rogaška Slatina 1983, str. 477-483.

¹³ Primerjaj: Dunja Rihtman - Auguštin, Istinski ili lažni identitet - ponovno o odnosu folkloru i folklorizmu. Simboli identiteta (studije, eseji, grada), Zagreb 1991, str. 78-90.

¹⁴ Boris Orel, n.d., Slovenski etnograf I, Ljubljana 1948, str. 6.

je bilo zlasti obdelati do tedaj zanemarjene oblike ljudske kulture - predvsem »pogoje materialnega življenja, ki določajo fizionomijo družbe, njene ideje, nazore.«¹⁵ Delo etnografskega muzeja je bilo usmerjeno predvsem v preteklost podeželskega prebivalstva. V muzeju so v tem času spremenili delovno metodo, začeli so s sistematičnim skupinskim raziskovanjem in zbiranjem gradiva na terenu.¹⁶ Ugotovitve raziskovanj so objavljali v lastni, takrat edini strokovni reviji, Slovenski etnograf.¹⁷

Etnografski muzej je torej samoumevno povzemal vzorce, ki jih je nakazovala že narodopisna razstava Češkoslovska koncem 19. stoletja tudi v pojmovanju predmeta etnologije - ljudske kulture kot inventarja »narodnega zaklada«, dokazov ljudske (kmečke, podeželske) ustvarjalnosti, izbranih predvsem po njihovi estetski vrednosti. Šlo je torej predvsem za zbiranje in natančni popis kulturnih sestavin, ki jih je treba iztrgati pozabi in spreminjanju.¹⁸

284

Pomanjkanje teoretskega poglobljanja je treba pripisati med drugim tudi dejstvu, da smo na Slovenskem dobili stolico za etnologijo pri Filozofski fakulteti šele leta 1940 in da je prva generacija etnologov diplomirala po vojni, tako da je bilo takrat moč pričakovati večje premike na teoretični osnovi.

Žal slovensko etnično ozemlje ni bilo v celoti sistematično raziskano, kot je bilo prvotno načrtovano, in vse obširno gradivo ni doživelo interpretacije, ki naj bi terenskemu delu sledile. Po letu 1963 je bilo v Slovenskem etnografskem muzeju še osem rednih skupinskih raziskovanj, nato so sledila individualna raziskovanja, ki so povezana z raziskavami za občasne razstave ali za pripravo razprav za strokovno revijo, ki jo muzej izdaja.

Po letu 1963 se je pod novim vodstvom uveljavil nov koncept razstavne politike. Muzej je začel v svojih skromnih prostorih prirejati številne tematske razstave. Stalne razstave odslej osrednji etnografski muzej v Sloveniji zaradi pomanjkanja razstavnih prostorov ni imel več. Občasne razstave so običajno bolj monotematskega značaja, skušajo pa se kljub vsebinskim omejitvam, nekatere bolj, druge manj, navezovati na celotni način življenja določenih socialno-profesionalnih skupin, ali pa so kompleksnega značaja s prikazom načina življenja ljudi določenega teritorialnega območja.

Etnologija je v tem času razširila svoje delovanje. Odslej je pojmovana kot »specializirana disciplina historiografskega značaja, ki se posveča raziskovanju vsakokratnih, vsakdanjih, običajnih, tipičnih kulturnih oblik in vsebine vsakdanjega življenja tistih družbenih slojev in skupin, ki dajejo neki etnični skupini ali nacionalni enoti njen specifični značaj.«¹⁹

V naslednjih letih je bil izveden tudi bistven premik poudarka z etnoloških zanimivih sestavin na njihove nosilce oziroma na njihovo razmerje do kulturnih fenomenov.²⁰ V sedemdesetih letih 20. stoletja se je delokrog muzeja razširil na

¹⁵ Prav tam, str. 7.

¹⁶ Do leta 1961 si je sledilo osemnajst raziskovalnih terenskih ekip, ki so tesne muzejske prostore polnile s terenskim gradivom.

¹⁷ Slovenski etnograf je izhajal od leta 1948 do leta 1990, prej Etnolog (od leta 1926 do leta 1945), od leta 1990 spet Etnolog.

¹⁸ Primerjaj: Ingrid Slavec, n.d., str. 151.

¹⁹ Slavko Kremenšek, Glasnik Slovenskega etnološkega društva II, 1959 - 60, str. 13.

²⁰ Ta premik je bil opazen predvsem na občasnih razstavah, kot npr. Ljubljana po predzadnji modi, Slovenski etnografski muzej 1983, Kam so vsi pastirji šli ..., Slovenski etnografski muzej 1990.

obravnavanje vseh plasti prebivalstva in to v preteklosti in sedanosti. Socialna opredelitev, ki je bila pri razstavah prejšnjih obdobij precej ohlapna, je danes jasnejša. V preteklem obdobju je bilo kmetstvo obravnavano nediferencirano, danes te napake muzej skuša odpravljati. V novejšem času so predmet obravnave v muzeju tudi druge profesionalne skupine, npr. žagarski delavci, splavarji, rudarji ..., z razstavami muzej sega tudi na urbana področja.²¹

Kljub vsemu se je Slovenski etnografski muzej danes znašel v marginalnem položaju.²² Vzrok za takšno stanje je že delno nakazan v pregledu dogajanj v preteklosti. Drugačen odnos do kmetstva in tradicionalne kulture od tistega, ki ga je kazala stalna razstava v času med obema vojnoma, se namreč ni pokazal niti v povojnem obdobju s prenovljeno stalno zbirko. Muzej je postajal vedno bolj marginaliziran in njegov položaj v družbi irelevanten. Drugi vzrok za tako stanje je dejstvo, da edini specializirani muzej za etnologijo v Sloveniji po skoraj sedemdesetih letih svojega delovanja, z izredno bogatimi zbirkami, ostaja brez stalne razstave - najvažnejše komunikacije s publiko. V novo nastali državi srednje Evrope, kjer je v zadnjem času veliko govora o identiteti, je torej potrebna revizija osrednjega etnografskega muzeja in tudi regionalnih oddelkov ter njihovih vsebin. S kompleksno etnološko muzejsko predstavitvijo slovenske narodne identitete, regionalno-etničnih identitet in pogledov na sodobni način življenja bi tudi mi lahko pokazali, kaj smo Slovenci prispevali v evropsko kulturno zakladnico.

Če etnografske muzeje definiramo kot muzeje identitet, potem moramo opozoriti na razlike v posameznih pojmovanjih le-teh. V današnjem vzpostavljanju (ali vračanju) nacionalnih identitet, zlasti pri mladih evropskih narodih, ni nič slabega. Veliko slabša je folklorizacija identitete ali njeno usihanje.²³

Različnost identitet je bila po Finkelkrautu²⁴ že od nekdaj simbol Evrope. Obsedenost z lastno identiteto pa je posamezne narode pripeljala do sovraštva, nacionalne, verske in kulturne sebičnosti ter samoljubja. Kulturi pa je sovraštvo tuje.

Zlasti etnologi bi morali imeti posluh za razumevanje vseh oblik človeškega življenja, različnih tradicionalnih tradicij, kultur in celo oblik civilizacije. V Evropi so narodi, ki svoje identitete še vedno ne morejo uveljavljati.

V območju, ko način življenja izenačuje ljudi, so kulturne identitete, ki jih hranijo, proučujejo in posredujejo javnosti etnografski muzeji, še kako pomembne, saj je v njih moč, s katero se lahko branimo proti procesu siromašenja lastne kulture.²⁵

Naš svet doslej še nikoli ni bil tako povezan in hkrati tako zelo soodvisen. Nikoli doslej večina prebivalstva ni razpolagala s tolikšno količino informacij o načinu življenja narodov, družbenih skupin ali posameznikov. Vizija današnjega in prihodnjega sveta je večja povezanost, večja integracija na vseh ravneh. Predvidena je tudi integracija naše celine. Zaradi vsega tega je potrebno na novo domisliti vlogo etnografskih muzejev v dramatičnem svetu, sedem let pred koncem drugega in na pragu tretjega tisočletja.

21 Npr. z razstavo Ljubljana po predzadnji modi, Ljubljana 1983.

22 Primerjaj: Ingrid Slavec, n.d.

23 Primerjaj: Jean Marie Domenach, Europe: le défi culturel, Paris 1990.

24 Alain Finkelkraut, znani francoski filozof, esejist in pisatelj, ki se zavzema za priznavanje identitet mladih evropskih narodov.

25 Irena Keršič, Slovenska hiša, Etnološka identiteta Slovenije, Slovenski svet št. 2, Ljubljana 1991, str. 13.